

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ім. К.Д. УШИНСЬКОГО

Пальчинська Мар'яна Вікторівна

УДК: 141.7:21(477)''20''

**ВІРТУАЛІЗАЦІЯ У РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ
(СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ)**

Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук**

Одеса - 2009

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі філософії природничих факультетів Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Науковий керівник:

кандидат філософських наук, доцент

Мартинюк Едуард Іванович,

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
доцент кафедри філософії природничих факультетів

Офіційні опоненти:

доктор філософських наук, професор

Пунченко Олег Петрович,

Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова,
завідувач кафедри філософії та українознавства

кандидат філософських наук

Виноградова Наталія Михайлівна,

Південноукраїнський державний педагогічний
університет ім. К.Д. Ушинського,
доцент кафедри філософії та соціології

Захист відбудеться "30" червня 2009 року о 13 00 годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради К.41.053.02 у Південноукраїнському державному університеті ім. К.Д. Ушинського за адресою: 65021, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд.74.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського за адресою: 65021, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

Автореферат розісланий "29" травня 2009 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

З.М. Агаманюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження обумовлено зростанням ролі інфокомунікаційних технологій (у першу чергу комп'ютерних технологій та мережі Інтернет) у всіх сферах сучасного соціуму, зокрема у релігійному житті, що викликає певні видозміни відтворення цих соціальних інституцій. За останні роки кількість персональних підключень до мережі Інтернет інтенсивно зростає, що, у свою чергу, істотно впливає й на можливості користувачів, які пропонують і споживають релігійну інформацію, а також стимулює використання інформаційного поля Всесвітньої мережі Інтернет релігійними напрямками.

Процеси адаптації релігійних об'єднань до технологічного прогресу та подальше використання ними новітніх технологій є однією з актуальних дослідницьких проблем, оскільки становлення інформаційного суспільства спонукає зміну деяких важливих механізмів функціонування релігії у сучасному світі як соціального інституту, як феномену культури та форми суспільної свідомості.

Аналіз попередніх досліджень у цій галузі свідчить про те, що українськими науковцями лише окреслено проблему віртуалізації релігійного життя в Україні, однак відсутність її комплексного аналізу стимулює необхідність більш докладного наукового осмислення цієї теми. До того ж слід зазначити, що в українській науковій думці відсутні роботи на рівні монографій та дисертаційних досліджень з обраної проблематики.

Таким чином, актуальність та недостатня розробка цієї проблеми зумовлюють потребу у вирішенні наукового завдання, сутність якого полягає у соціально-філософському аналізі тих тенденцій, які виникають у релігійному житті сучасної України під впливом віртуалізації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Проблематика дисертаційного дослідження тісно пов'язана із розробкою планової наукової теми „Філософсько-методологічні дослідження гуманітарного знання” (№ 855-18 від 18.09.2001), що розробляється кафедрою філософії природничих факультетів філософського факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, одним з виконавців якої є дисертант. Особистим внеском здобувача в спільну теоретичну розробку є те, що виокремлення тенденцій, які виникають у релігійному житті сучасної України під впливом віртуалізації, послужилися у спільному дослідженні для більш

докладного аналізу тих трансформацій, яким підпорядковується релігія у сучасному соціумі.

Мета роботи полягає у соціально-філософському осмисленні віртуалізації у релігійному житті сучасного українського суспільства.

Досягненню поставленої мети сприятиме поетапна реалізація наступних **завдань**:

- охарактеризувати інформаційне суспільство як тип соціального устрою, що сприяє виникненню трансформацій у сучасному релігійному житті під впливом інформаційних технологій;

- дослідити віртуалізацію як процес, що триває в межах глобальної інформатизації світової спільноти та одну із провідних тенденцій у релігійному житті сучасного українського соціуму;

- проаналізувати статус інформації релігійного характеру в системі таких ЗМІ, як газети, радіо, телебачення та виокремити специфіку розповсюдження релігійного контенту за допомогою Інтернету;

- окреслити особливості релігійного сегменту українського Інтернету та зазначити ресурси, що йому притаманні;

- виокремити особливості релігійних віровчень, діяльність яких обмежується комп'ютерною мережею.

Об'єкт дослідження – особливості відтворення релігії у віртуальному просторі.

Предмет дослідження – віртуалізація у релігійному житті сучасної України у вимірі соціально-філософського аналізу.

Методи дослідження. Дослідження здійснено за допомогою наступних наукових методів: конкретно-історичного, який надав змогу розглянути віртуалізацію у сучасному релігійному житті в комплексі із іншими процесами, що зараз тривають у ньому та проаналізувати особливості віртуальних релігій; соціокультурного, за допомогою якого виявлено ті видозміни у царині релігії, які відбуваються під впливом масового впровадження інформаційних технологій; компаративістського, який дозволив виокремити ті процеси у релігійному житті, які притаманні практично усім релігійним напрямам, що існують у сучасному соціумі, та віртуалізацію як окрему тенденцію релігійного життя як у світі взагалі, так і в сучасній Україні зокрема. Також при здійсненні дослідження були проведені експерт-опитування задля поглиблення аналізу ролі комп'ютерних технологій у діяльності українських релігійних громад.

Наукова новизна одержаних результатів:

– вперше в українській соціально-філософській думці здійснено комплексне дослідження віртуалізації у релігійному житті сучасної України, що дозволило дослідити ті видозміни, яким підпорядковується релігійне життя українського суспільства та охарактеризувати сучасний стан релігійного сегменту Інтернету в Україні;

– поглиблено аналіз місця релігійної тематики у таких засобах масової інформації України, як преса, радіо та телебачення, що дозволяє констатувати й те, що відображення подій релігійного життя найчастіше не задовольняє інформаційні потреби релігійних об'єднань, внаслідок чого найбільш пріоритетним засобом розповсюдження релігійної інформації для них стає Інтернет;

– дістало подальшого розвитку осмислення специфіки Інтернету як засобу розповсюдження релігійної інформації, яка полягає, насамперед, у наданні рівних інформаційних прав всім релігійним напрямкам, можливості оперативного висвітлення резонансних подій релігійного життя незважаючи на часові та просторові бар'єри, у доступності саме цього засобу масової інформації у матеріальному та технічному аспектах для представників релігійних громад;

– уточнено спектр ресурсів, що надаються релігійними об'єднаннями, найбільш поширеними на території України, які умовно можна поділити на інформаційні, інтерактивні, просвітницькі, мультимедійні, тематичні, що враховують специфіку потреб інтернет-аудиторії за віковими, соціальними, гендерними та ін. критеріями;

– певну ступінь новизни має виокремлення культових дій, які вже здійснюються за допомогою мережі Інтернет в Україні та підпорядковуються певним видозмінам у порівнянні з традиційною культовою практикою;

– конкретизується новий підхід до виявлення особливостей та класифікації релігійних спільнот, які діють переважно у віртуальному просторі. Їх діяльність спричиняє появу окремої соціальної групи у сучасному українському суспільстві – „кібервіруючі”, для яких характерним є задоволення духовних та релігійних потреб переважно за допомогою кіберпростору, що, в свою чергу, формує своєрідну релігійну свідомість, визначену автором терміном „кіберрелігійність”.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що деякі положення та висновки дисертації розширюють простір для подальшого теоретичного дослідження динаміки діяльності релігійних напрямів під

впливом глобальної комп'ютерної мережі Інтернет та можуть бути використані при вивченні проблем розвитку сучасного суспільства у соціальній філософії, сприяти формуванню нових підходів та категорій у сучасному академічному релігієзнавстві, а також при підготовці загальних та спеціальних курсів у вищих навчальних закладах, складанні підручників, монографій та навчальних посібників із соціальної філософії, теоретичного та прикладного релігієзнавства та інших учбових дисциплін, в яких розглядаються соціально-філософські аспекти відтворення сучасного суспільства.

Апробація результатів дисертації відбулась на наступних науково-практичних конференціях: Міжнародній науковій конференції «Дні науки» КНУ ім. Т.Г. Шевченко (Київ, квітень 2003), Міжнародній науково-практичній конференції «Людина, культура, техніка у новому тисячолітті» (Харків, травень 2005), I Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та громадянського суспільства» (Одеса, червень 2006), II Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та громадянського суспільства» (Одеса, червень 2008), щорічних конференціях науково-викладацького складу філософського факультету ОНУ імені І.І. Мечникова, теоретичних та методологічних семінарах кафедри філософії Одеського національного морського університету.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження наведені у 6 публікаціях, 4 з них вміщені у провідних фахових виданнях, затверджених ВАК України. Всі публікації є авторськими, 4 статті, решта – тези, матеріали доповідей конференцій.

Структуру дисертації зумовлено її метою та завданнями, що були поставлені дисертантом в процесі науково-теоретичної розробки обраної теми. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 175 сторінок, список використаних джерел – 17 сторінок, нараховує 220 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Перший розділ „Становлення інформаційного суспільства як чинник трансформацій у сучасному релігійному житті” містить чотири підрозділи, у яких аналізуються характерні риси інформаційного суспільства та віртуалізації як одна з провідних суспільних тенденцій, конвергентні процеси, що притаманні більшості релігійних напрямів сучасності, а також механізми

взаємодії релігійних громад із системою засобів масової інформації, таких як преса, радіо та телебачення.

У першому підрозділі „Осмилення теорії інформаційного суспільства у соціально-філософській парадигмі” викладено погляди провідних суспільствознавців стосовно формування нового типу соціального устрою - інформаційного суспільства, що виражає об'єктивну тенденцію, яка пов'язана із появою особливих потреб, відповідного світогляду та способу життя. Основні вектори функціонування інформаційного суспільства полягають у активному використанні інтелектуального потенціалу суспільства, який постійно розширюється; залученні інформаційних технологій до різних галузей суспільного виробництва; у високому рівні надання інформаційних послуг всім верствам населення. Незважаючи на різні підходи до аналізу цього типу суспільного устрою, можна виокремити певні риси, які йому притаманні, а саме: стрімке поширення інформаційних технологій, охоплення ними практично усіх галузей соціальної сфери, збільшення інформаційного сектору у економіці, необхідність володіння навичками роботи з новітніми технологіями практично кожним членом соціуму та ін. Головним чинником соціальних перетворень стає виробництво та використання інформації.

Інформаційний стан українського соціуму, навіть на сучасному рівні, вже створює фундамент для переходу до стадії інформаційного суспільства. При визначенні пріоритетних напрямків інформаційної політики України враховуються не тільки умови розвитку інформаційної сфери, а ще особливості суспільного розвитку розвинених країн. Наведені аспекти зумовлюють зміцнення інформаційного потенціалу нашої країни та стимулюють до активній участі держави у процесах створення інформаційного простору, який відповідає вимогам сучасності. Пріоритетними завданнями державної політики у сфері інфокомунікаційної структури є, у першу чергу, забезпечення відповідних темпів функціонування інфраструктури зв'язку, істотне вдосконалення національної мережі комунікацій на базі новітніх технологій, їх інтегрування у глобальні інформаційні структури, у тому числі в мережу Інтернет, створення сприятливих умов для доступу широких верств населення до світових інформаційних ресурсів.

Інформатизація та комп'ютеризація в масштабах світового співтовариства набувають все більших темпів поширення, нові галузі застосування, змінюючи темпи соціальної діяльності. Інформація стає одним з критеріїв соціальної диференціації. Інтенсивне впровадження інформаційних технологій впливає не тільки на організацію суспільної діяльності, але й на менталітет особистості: за

допомогою засобів масової комунікації й соціальних технологій формується нове ставлення до середовища перебування людини. Сучасна інформаційно-технічна цивілізація перетворює інформаційні технології в необхідні умови соціальної адаптації людини, адже нагромадження обсягів інформації вимагає винаходу нових критеріїв їх інтерпретації. Масштаби застосування інформаційних технологій актуалізують увагу до проблеми глобального впливу на людину: наприклад, інтернет-середовище може оцінюватися або як простір свободи особистості, або як ресурс практично необмеженого контролю за людиною з боку держави. За деякими показниками світове співтовариство вже наблизилося до зазначених теоретиками стандартів інформаційного суспільства, тобто до становлення глобальної інформаційної індустрії, підвищення ролі інформації в економічному розвитку сучасного соціуму, структурних змін у сфері зайнятості та ін.

Збільшення сфер використання інформаційних технологій в українській державі відобразилося у тому числі й на релігійному житті, оскільки релігія як один з найбільших соціальних інститутів підпорядковується тим трансформаціям, які притаманні сучасному суспільству.

У другому підрозділі „Віртуалізація у вимірі соціально-філософського аналізу” розглядається віртуалізація як один з процесів, який триває у межах світової спільноти внаслідок становлення інформаційного суспільства. Процес інформатизації тісно пов'язаний із масовим впровадженням новітніх інфокомунікаційних технологій, зокрема комп'ютерних мереж, не тільки в професійній діяльності, але й у повсякденному житті, що дає підстави говорити про віртуалізацію практично усіх сфер соціальної діяльності.

Включення у глобальну комп'ютерну мережу Інтернет базових суспільних інститутів та зростання кількості персональних комп'ютерів, що приєднані до неї, також дозволяють констатувати істотний вплив віртуалізації на діяльність сучасного суспільства. Вона спричиняє появу нового виду реальності – віртуальної, яку на сучасному етапі розвитку цивілізації переважно ототожнюють зі сферами використання комп'ютерів. Комп'ютерна віртуальна реальність відрізняється від інших тим, що саме кіберпростір дозволяє моделювати реальність на власний розсуд користувача, тоді як переживання іншої реальності, яка будується за допомогою читання книг, перегляду фільмів та ін. розвивається за законами, поставленим ззовні.

Інтернет перестав бути лише системою зберігання й передачі надвеликих обсягів інформації, він перетворився на повсякденну реальність і сферу життєдіяльності величезної кількості людей - користувачів комп'ютерних

мереж, у яких виникає низка певних інтересів, мотивів, цілей, потреб, а також форм соціальної активності, безпосередньо пов'язаних із діяльністю у цьому просторі. Багато процесів, які притаманні віртуальному простору, в Україні поки ще протікають дещо у латентній формі, тому що кількість підключень до глобальної комп'ютерної мережі нерівномірно розподілена по країнах світу. Однак їх потенційний вплив на функціонування світової спільноти має настільки велике значення, що деякі науковці, які досліджують проблеми віртуальної реальності, констатують становлення нового соціального середовища – віртуального, та прогнозують докорінні трансформації вже існуючої соціальної структури у глобальному масштабі.

У зв'язку з курсом України на інтеграцію до Євросоюзу, виникає необхідність забезпечення громадян української держави однаковими можливостями доступу до ресурсів світової комп'ютерної мережі. Одними з головних завдань українського уряду в цій галузі до 2010 року визначене забезпечення доступу до Інтернету тих галузей українського суспільства, які найменш активні у віртуальному просторі, поширення покриття швидкісного Інтернету і формування належного рівня комп'ютерної грамотності українського населення.

Загальна динаміка поширення інтернет-технологій не має аналогів, насамперед, у силу свого глобального характеру й темпів розвитку. Відмінною рисою Інтернету є те, що він максимально втілює в собі провідну особливість сучасних інформаційних технологій, а саме їх інтерактивний характер. Більш значний вплив інформаційного компонента, який міститься у мережі Інтернет, на соціум у цілому й на особистість зокрема, є можливим лише з умов вільного доступу інтернет-користувачів до активної участі в інформаційних потоках, а у деяких випадках навіть створенні відповідного інформаційного простру за власними бажаннями і потребами.

Роль Інтернету в житті сучасного суспільства, як і в повсякденній діяльності окремої людини дуже значна. Можна прогнозувати його подальший розвиток, що привертає увагу до Мережі не тільки як до соціального явища, але й дозволяє аналізувати його як чинник перетворень у існуючій структурі суспільства – політиці, сфері дозвілля, освіті, професійній діяльності, релігії тощо.

У третьому підрозділі „**Конвергентні процеси у сучасному релігійному житті**” представлено концепцію конвергентних процесів, яка характеризує певні явища, що протікають у більшості релігій сучасності.

Віртуалізацію у релігійному житті можна розглядати, з одного боку, як таке явище, що обумовлено становленням інформаційного суспільства, з іншого – треба брати при її розгляді до уваги й ті зміни, які відбуваються саме у релігійному середовищі. Серед теорій, які аналізують стан релігії у сучасному світі, автор вважає доречним звернутися до концепції „конвергентних процесів у релігійному житті”, оскільки вона дозволяє найбільш повно описати деякі зміни, що відбуваються у сучасному релігійному житті.

У поширеному значенні термін «конвергенція» охоплює й такі тенденції в релігійному житті, які сформувалися чи стали більш наочними саме у другій половині ХХ століття. Тому конвергентними процесами в сучасному розумінні цього терміна можна вважати як ті, що притаманні більш ніж одній релігії, так і ті, що свідчать про тенденції зближення соціальних, доктринальних і організаційних позицій між двома чи багатьма релігіями. Незважаючи на те, що усі конвергентні процеси мають самодостатній зміст, вони, по-перше, усією своєю сукупністю підтверджують наявність саме конвергенції в релігійному житті доби, що розглядається, по-друге, стимулюють один одного, по-третє, корегують або мають вплив один на одного.

Одним з таких процесів є віртуалізація, яка крізь призму теорії конвергентних процесів набуває більш повного тлумачення саме у ракурсі впливу її безпосередньо на релігійне життя як у масштабах світової спільноти, так і в Україні. Такі конвергентні процеси, як, наприклад, „уніфікація екстеріоризації”, тобто надання рівних інформаційних прав всіх релігійним течіям без огляду на їх чисельність, офіційний статус тощо; „акселерація”, тобто прискорений розвиток релігійних явищ; „глобалізація”, тобто наявність релігійних явищ, які мають наддержавний вимір та ін., підсилюються саме завдяки мережі Інтернет, що, в свою чергу, викликає посилення впливу віртуалізації на сучасне релігійне життя.

Розгляд конвергентних процесів дозволяє поглибити аналіз такого складного соціального феномену, як релігія та багато у чому зрозуміти ті видозміни, які відбуваються у сучасному релігійному житті під впливом інформаційного прогресу.

У четвертому підрозділі „**Особливості взаємодії релігійних організацій з системою сучасних ЗМІ**” аналізується взаємодія релігійних об’єднань з такими засобами масової інформації, як періодична преса, радіо та телебачення, розкриваються особливості висвітлення релігійної тематики та проблемні аспекти у роботі релігійних громад з існуючою системою ЗМІ.

Вочевидь, що в умовах глобалізації одними із потужніших факторів, що охоплюють усі сфери життєдіяльності суспільства та впливають на світосприйняття громадськості, є засоби масової інформації. Можливість оперативного доступу до інформації, уміння її використовувати й поширювати, стає однією з найважливіших характеристик функціонування елементів соціальної системи, до яких належить і релігія. Вона реагує на зміни, що відбуваються у соціумі, саме тому релігійні організації використовують інформаційні технології та намагаються максимально заповнити медійний простір, щоб не втратити своєї інформаційної актуальності. Існуюча система світських засобів масової інформації неспроможна оперативно освітити динаміку релігійного життя, розкрити повний тематичний спектр, що стосується релігії та задовольнити інформаційні потреби населення щодо цієї сфери громадського життя. Конфесійні ЗМІ внаслідок низки факторів практично недосяжні світському реципієнтові, й на цей час являють собою сектор системи засобів масової інформації, орієнтованих не на масову, а на цільову аудиторію.

З огляду на досить високий рівень релігійності сучасного українського суспільства, у даний період інформація про релігію є необхідним компонентом інформаційного спектру. Це сприяє активній участі представників релігійних об'єднань в дискусіях стосовно ролі масових комунікацій у діяльності релігійних громад, концептуального змісту матеріалів на релігійну тематику, а також некоректного освітлення питань, пов'язаних з релігією. На сьогодні система засобів масової інформації, як світських, так і конфесійних, неспроможна у повному обсязі розкрити динаміку релігійного життя у сучасній Україні. На відміну від системи традиційних ЗМІ, Інтернету властиві деякі переваги саме як засобу розповсюдження інформації на релігійну тему, тому є логічним звертання релігійних організацій до інформаційних ресурсів глобальної комп'ютерної мережі з метою підвищення ефективності своєї діяльності.

Другий розділ „Особливості відтворення релігії у інформаційному полі українського Інтернету” містить три підрозділи, у яких аналізуються специфіка релігійного сегменту українського Інтернету, його особливості як засобу поширення релігійної інформації, віртуалізація деяких культових дій, використання інтернет-ресурсів у різних видах практичної діяльності, а саме у місіонерській, просвітницькій, навчальній, соціальній та інших сферах.

У першому підрозділі „Релігійні комунікації в українській мережі Інтернет” характеризуються провідні напрямки діяльності релігійних

організацій України у віртуальному середовищі та ресурси української інтернет-мережі, представлені до уваги користувачів, які цікавляться релігійними питаннями, оскільки посилення комп'ютерних технологій у релігійному житті сучасного українського соціуму збільшило вибір релігійної інформації та засоби задоволення духовних потреб.

При розгляді віртуалізації релігійного життя сучасної України насамперед аналізується діяльність у віртуальному просторі українських релігійних громад, оскільки інтернет-простір неможливо чітко поділити на український, російський тощо, тобто суто за національними, територіальними та ін. ознаками у чинність низки факторів.

Спочатку становлення конфесійного сегменту українського Інтернету перевага була віддана переважно заповненню інформаційного поля, тому матеріали, розташовані на релігійних веб-сайтах, мали винятково довідковий характер. Зараз релігійна інформація приймає диференційований характер, тому що релігійні організації намагаються максимально врахувати потреби інтернет-аудиторії. Використання інтерактивних ресурсів (інтерактивного спілкування, чатів, форумів, веб-конференцій) дозволяє здійснити підтримку кожного окремого віруючого. Останнім часом певними релігійними громадами деякі таїнства здійснюються за допомогою мережі Інтернет (наприклад, сповідь, благословення, паломництво). Це також свідчить про віртуалізацію релігійного життя в Україні.

Необхідність аналізу релігійного сегменту Інтернету обумовлена насамперед тим, що на відміну від інших інфокомунікаційних засобів, він має свої особливості саме як засіб поширення інформації релігійного змісту та надає релігіям додаткові можливості, які не реалізуються за допомогою інших ЗМІ: це надання рівних інформаційних можливостей усім релігійним віровченням, найбільш доступний в технічному й матеріальному планах засіб розміщення релігійної інформації, найбільш оперативне висвітлення подій релігійного життя завдяки подоланню часових, просторових обмежень та ін. Включеність величезної аудиторії й зростання значущості Інтернет як засобу одержання інформації, робить його базою для сприйняття й поширення будь-яких точок зору, зокрема релігійних. У кіберпросторі релігії мають можливість надати своєму віровченню глобальний характер. Тенденція збільшення використання ресурсів Мережі в діяльності релігійних об'єднань пов'язані також з тим, що Інтернет дозволяє в повному обсязі скласти цілісну й об'єктивну картину динаміки релігійного життя України як на основі світських, так і конфесійних джерел.

У другому підрозділі „Специфіка та зміст релігійної тематики на неконфесійних веб-джерелах” досліджується спеціалізований розділ Інтернету, який формується й під впливом активного заповнення інтернет-простору релігійними громадами. Поряд зі зростанням у віртуальному медіа-полі кількості сайтів релігійних організацій, спостерігається також і збільшення світських аналітичних джерел, що висвітлюють релігійну проблематику в режимі он-лайн. Діяльність українських релігійних організацій висвітлюється, переважно, в українськомовному Інтернеті, тому в даному підрозділі надана характеристика веб-сайтів лише цього сегменту інтернет-мережі, бо він також частково впливає на релігійне життя країни. Наявність у інформаційному полі Інтернету спеціальних сайтів, присвячених релігійній тематиці й збільшення їх чисельності у порівнянні з 2000 роком, свідчить про інтерес фахівців до освітлення у віртуальному середовищі проблеми релігійного життя як на конфесійних, так і на світських сайтах.

Інтернет створює середовище для рівноправного діалогу між різними соціальними групами незважаючи на значущість їх у соціальній ієрархії. Інформація про діяльність соціальних інститутів кожної країни у світовій комп'ютерній мережі набуває глобального характеру та надає змогу більш об'єктивно та оперативно інформувати про резонансні події політичної, економічної, культурної, релігійної сфери суспільного життя. Оскільки розуміння релігійного життя не обмежується тільки виконанням сакральної місії, релігія як один з найбільших соціальних інститутів несе також соціальну місію, орієнтовану на взаємодію релігійних організацій з іншими елементами суспільства. Одна з найважливіших функцій, яку відіграє Інтернет у релігійному житті сучасного українського соціуму, полягає у тому, що це практично єдина можливість висвітлення тих проблем, які не знаходять своє відображення у повному обсязі у інших засобах масової інформації.

У третьому підрозділі „Віртуальні релігії як нове явище у сучасному релігійному житті” розглядаються ті релігійні віровчення, які діють виключно у полі глобальної комп'ютерної мережі Інтернет. Деякі з них або відтворюють традиційне богослужіння у дещо спрощеному варіанті (зазвичай це віртуальні церкви, що створені за ініціативою представників традиційних релігій, оскільки вони досі не намагаються замінити собою вже діючі релігійні віровчення), або пропонують йому альтернативу. Віртуальні релігійні рухи значно розширюють засоби задоволення релігійних потреб насамперед тому, що користувачам інтернет-ресурсів надається можливість модернізувати культову практику на власний розсуд, оскільки норми поведінки менш регламентовані, ніж у традиційних релігіях.

Аналіз віртуальних релігій надає змогу їх диференціації:

1) інтернет-релігії (або релігії он-лайн) - віртуальні релігійні організації, в основі яких лежать догмати традиційних релігій, однак їх культова діяльність здійснюється виключно в Інтернеті. Вони орієнтовані на користувачів інтернет-простору та надають можливість задоволення релігійних потреб як тим, хто за різних обставин не визнає традиційні форми культової практики, так і тим, хто не ототожнює себе з певним релігійним віровченням.

2) кіберрелігії – релігійні віровчення, в основі яких лежить обожнювання технологічного прогресу та сакралізація Інтернету. Ці типи віртуальних релігійних рухів намагаються формувати уявлення щодо душі людини у вигляді функціональної структури біологічного комп'ютера, тобто духовна природа людини уявляється як інформаційно-логічна структура, на основі якої розглядаються духовні процеси людини, які відбуваються у його свідомості та підсвідомості.

3) маргінальні віртуальні рухи, які з'являються у Мережі як реакція протесту на деякі соціальні явища, або діяльність яких суперечить чинному законодавству. У даному випадку Інтернет є єдиним засобом об'єднання їх послідовників.

Інтернет-простір викликає ще більший плюралізм релігійного досвіду. Окремі види релігійних практик, що присутні у мережі, настільки відрізняються від подібних елементів традиційного релігійного життя, що провести аналогію між ними досить складно. До того ж, кіберпростір дозволяє отримати релігійний досвід, який не можна відтворити іншими засобами. Під впливом цього формується новий вид релігійної свідомості – кіберрелігійність. У контексті психології релігії актуальним постає питання про вивчення віртуального релігійного досвіду, його співвідношення з існуючими формами релігійних переживань. У царині соціології релігії внаслідок активного розповсюдження персональних комп'ютерів, що під'єднанні до глобальної комп'ютерної мережі, формується нова соціальна група – кібервіруючі. Цю спільність людей характеризує задоволення своїх релігійних потреб переважно за допомогою Інтернету. Потенційне збільшення чисельної кількості кібервіруючих може бути прямо пропорційно збільшенню персональних підключень до ресурсів Всесвітньої комп'ютерної Павутини.

Виникнення он-лайнових віртуальних проєктів обумовлено певною зміною мотивації у самоідентифікації віруючих. В умовах становлення інформаційного суспільства руйнується основа традиційної релігійності, тобто етнопсихологічна єдність великих людських спільнот. У віртуальному

середовищі інтеграційними факторами виступають віртуальні співтовариства, у тому числі, засновані на релігійній мотивації. Таким чином, релігійність у системі глобального інформаційного обміну не втрачає свого значення, а набуває нової якості.

У **висновках** наведено теоретичне узагальнення викладеного матеріалу та нове вирішення наукового завдання дисертаційного дослідження, сутність якого полягає у соціально-філософському аналізі тих тенденцій, які виникають у релігійному житті сучасної України під впливом віртуалізації, дає змогу зробити наступні висновки:

– становлення інформаційного суспільства викликає комплексні інновації в різних сферах сучасного українського соціуму, оскільки інтенсифікація інформаційного обміну за допомогою новітніх технологій, зокрема мережі Інтернет, істотно впливає на життєдіяльність елементів соціальної структури. Аналіз перспектив використання релігійними інституціями ресурсів інтернет-мережі дозволяє констатувати, що, по-перше, навіть при досить низькому рівні інформатизації українського суспільства Інтернет вже займає одне й пріоритетних місць у діяльності релігійних напрямків; по-друге, з огляду на динаміку персональних підключень до глобальної комп'ютерної мережі, а також урядові програми, що стосуються інформатизації й комп'ютеризації сучасного українського суспільства, можна прогнозувати подальшу оптимізацію роботи релігійних громад з комп'ютерними мережами. Таким чином, у сучасному світі релігія стає одним із ресурсів інформаційного суспільства;

– масове використання комп'ютерних технологій призводить також до віртуалізації певних галузей життєдіяльності суспільства. В масштабах світової спільноти спостерігається стрімке зростання інтернет-аудиторії, тому що Інтернет змінює спосіб життя мільйонів людей, долаючи просторові й часові обмеження, видозмінює характер професійної діяльності, сферу дозвілля, створює можливість досягнення більш високого рівня освіти, розширює інтелектуальні й світоглядні межі. Об'єднання у глобальну мережу величезної кількості людей перетворює Інтернет на один з базових структурних елементів інформаційного суспільства. Це переорієнтовує дослідження традиційної системи соціальних відносин, оскільки віртуальне середовище функціонує дещо за іншими нормам, ніж реальний соціум. До того ж, кіберпростір надає додаткові можливості в реалізації деяких аспектів життєдіяльності особистості у більш широкому спектрі, ніж повсякденне життя, однак є речі, які не підлягають відтворенню в Інтернеті;

– вплив віртуалізації на релігійне життя сучасного українського суспільства, у першу чергу, полягає у тому, що Інтернет стає невід’ємною складовою сучасного релігійного життя - практично усі релігійні віровчення, поза залежністю від їхньої чисельності та юридичного статусу, використовують простір глобальної комп’ютерної мережі у свої діяльності. До того ж, існує стійка тенденція збільшення ресурсів релігійного сегменту українського Інтернету та тих сфер релігійного життя, які знаходять своє відтворення у віртуальному просторі: якщо спочатку глобальна комп’ютерна мережа використовується як більш досконалий комунікаційний засіб, здатний підвищити ефективність практичної діяльності релігійних громад, то зараз спостерігається перенесення також і культових дій у віртуальне середовище. При заповненні інформаційного простору Інтернету релігійними громадами враховується специфіка інтернет-аудиторії за віковими, гендерними, освітніми та іншими ознаками;

– інтерпретація подій релігійного життя у медійному просторі сучасних ЗМІ зазвичай негативно впливає на діяльність релігійних об’єднань, створюючи певну низку конфліктів між представниками релігійних громад та журналістами внаслідок некоректних публікацій. Це також стимулює релігійні організації звертатися до пошуку адекватних засобів відображення релігійної ситуації в Україні у інформаційному полі глобальної комп’ютерної мережі Інтернет. Без використання можливостей ЗМІ релігія втрачає інформаційну актуальність, тому представники релігійних об’єднань зацікавлені в заповненні медіа-поля матеріалами з релігійної проблематики та оптимізації співробітництва із засобами масової інформації. При відсутності адекватного відображення життєдіяльності релігії в медіа-просторі, суспільство одержує одностороннє трактування подій, пов’язаних з релігією, тому статус релігійної інформації у пресі, радіо та телебаченні не задовольняє інформаційні потреби релігійних об’єднань, внаслідок чого логічним стає звертання до Інтернету як до пріоритетного засобу розповсюдження релігійної інформації;

– наявність у мережі конфесійних сайтів свідчить про осмислення необхідності пристосовування релігій до віртуального простору. Широке впровадження комп’ютерних технологій стимулює представників релігійних об’єднань до використання нових комунікаційних засобів, у тому числі, і за допомогою самого інтернет-простору, адже у ньому кожна подія релігійного життя спроможна викликати соціальний резонанс, на який розраховують відповідні релігійні інституції. До того ж, у віртуальному середовищі існує

значна кількість релігійних веб-ресурсів, які неможливо одержати іншим шляхом;

– взаємодія релігії та Інтернету реалізується, принаймні, у двох площинах: соціальной та духовній. Соціальна площина характеризується тим, що релігія використовує віртуальне середовище поряд із іншими соціальними інститутами. У цьому випадку Інтернет являє собою, як вже зазначалося, більш досконалий з технічної точки зору комунікаційний простір. Особливий інтерес викликає релігія в мережі як засіб духовного спілкування, і у цьому зв'язку доречно порушити питання про межі припустимості застосування технологічних інновацій у царині релігії, бо у інтернет-просторі вона, принаймні зараз, не набуває всієї сукупності характеристик, що властиві їй у реальному соціумі. Це актуалізує питання про трансформацію концептуального змісту сакрального контексту релігії у кіберпросторі. Здавна існуючі релігійні напрямки заперечують можливість повної заміни реального богослужіння віртуальним, однак ступінь віртуалізації культових практик певною мірою залежить від подальшого розвитку технологічного прогресу, рівня інформатизації суспільства та ряду інших факторів, серед яких не аби яке місце буде займати звикання користувачів до інтернет-послуг, що вже надаються релігійними об'єднаннями. Про кардинальну трансформацію релігії як духовного інституту у віртуальному середовищі говорити ще зарано, але вплив віртуалізації на релігійне життя є досить значним. В умовах подальшого розвитку й повсюдного впровадження комп'ютерних технологій можлива така трансформація релігійної діяльності, яка спричинить зміну звичайної форми релігійного самовиявлення у традиційному значенні цього феномену;

– особливостями релігійних рухів, які діють переважно у віртуальному середовищі, є, насамперед, орієнтація на цільову аудиторію, тобто користувачів глобальної комп'ютерної мережі Інтернет, менш регламентовані правила поведінки під час культових дій, внаслідок чого відбувається певна видозміна традиційного розуміння соціокультурного і сакрального концепту релігії. Більшість прихильників віртуальних релігій – віруючі люди, що володіють інформаційними технологіями, які за різних обставин нехтують найбільш розповсюджені релігійні віровчення та традиційні форми культової практики. Зараз віртуальні релігії у більшості випадків відтворюються як дещо спрощений варіант існуючих релігійних віровчень та прагнуть до максимально можливого використання інтерактивних ресурсів Інтернету, щоб за допомогою його комунікаційних можливостей привернути увагу інтернет-аудиторії. Під впливом віртуальних релігій в сучасному українському суспільстві формується нова

соціальна група – „кібервіруючі”, для яких характерне задоволення своїх потреб переважно за допомогою кіберпростору. При подальшому вивченні цього явища можливе виявлення особливостей динаміки цієї групи, а також поглиблення змісту такого поняття, як „кіберрелігійність”, що характеризує форму суспільної релігійної свідомості у віртуальному просторі нашої країни;

– активне використання релігійними інституціями інтернет-ресурсів та формування релігійного сегменту українського Інтернету по-новому орієнтує дослідницьку практику у вивченні релігії, адже, наприклад, з’являється можливість додаткової класифікації віруючих за новими критеріями: комп’ютерній грамотності, реалізації духовних потреб за допомогою глобальної комп’ютерної мережі, ступенем заглиблення у віртуальне релігійне життя та ін.;

– отримані результати дисертаційного дослідження можуть бути використані фахівцями в організації різних форм вузівської освіти в першу чергу при вивченні проблем розвитку сучасного суспільства у соціальній філософії, сприяти формуванню нових підходів та категорій сучасного академічного релігієзнавства, а також при підготовці загальних та спеціальних курсів у вищих навчальних закладах, виданні підручників, монографій та навчальних посібників з соціальної філософії, теоретичного та прикладного релігієзнавства та інших учбових дисциплін, в яких розглядаються різні аспекти відтворення сучасного суспільства.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Пальчинская М. Виртуализация как социальный феномен : матеріали І наук.-практ. конф. [«Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та громадянського суспільства»], 23-24 червня 2006 р. / Одеській національний морський університет. – Одеса: «ВМВ», 2006. – С.190 –192.
2. Пальчинская М. Роль Интернет в политической деятельности религиозных организаций Украины / М. Пальчинская // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2005. – №2(16). – С. 116 –122.
3. Пальчинская М. Роль масс-медиа в практической деятельности религиозных организаций и перспективы межрелигиозного диалога в Интернете (по материалам эксперт-опроса представителей религиозных организаций г. Одессы) / М. Пальчинская // Перспективи. – 2005. – №2(30). – С. 61 – 68.
4. Пальчинская М. Становление религиоведческих сайтов в украинской сети Интернет / М. Пальчинская // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2003. – №2(12). – С. 109 – 116.

5. Пальчинська М. Віртуалізація релігійного життя / М. Пальчинська // Науковий вісник ХДПУ. – Серія «Філософія». – 2006. – Вип.22. – С. 29 – 36.
6. Пальчинська М. Віртуальні релігії : матеріали II наук.-практ. конф. [«Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та громадянського суспільства»], 26-27 червня 2008 р. / Одеській національний морський університет. – Одеса: «ВМВ», 2008. – С.262 – 264.

АНОТАЦІЇ

Пальчинська М.В. Віртуалізація у релігійному житті сучасної України (соціально-філософський аспект). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03. – соціальна філософія та філософія історії. Південноукраїнський державний педагогічний університет (м. Одеса) ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2009.

Дисертаційне дослідження присвячено комплексному аналізу віртуалізації у релігійному житті сучасної України, що дозволило виокремити головні тенденції у релігійному житті, які формуються під впливом віртуалізації.

При поглибленні аналізу місця релігійної тематики у системі українських засобів масової інформації виявлено, що внаслідок деяких проблемних аспектів взаємодії релігійних громад з існуючою системою ЗМІ найбільш пріоритетним засобом розповсюдження релігійної інформації для них стає Інтернет.

Дістало подальшого розвитку осмислення специфіки Інтернету як засобу розповсюдження релігійної інформації, яка полягає, перш за все, у наданні рівних інформаційних прав всім релігійним напрямкам, доступності у матеріальному та технічному аспектах та ін.

Уточнено культові дії, які певними релігійними напрямками здійснюються у мережі Інтернет та піддаються певним видозмінам у порівнянні з традиційною культовою практикою;

Надано характеристику та запропоновано класифікацію релігійних спільнот, позначених автором як „віртуальні релігії”, визначною рисою яких є спрямованість на інтернет-користувачів.

Трансформації, яким підпорядковується релігійне життя сучасної України внаслідок становлення інформаційного суспільства, дозволяють констатувати насамперед те, що формування глобального віртуального простору визначає нове місце релігії в інформаційному світі – релігія стає одним з ресурсів інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційне суспільство, віртуалізація, релігійні організації, засоби масової інформації, віртуальні релігії.

Пальчинская М.В. Виртуализация в религиозной жизни современной Украины (социально-философский аспект). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03. – социальная философия и философия истории. Южноукраинский государственный университет им. К.Д. Ушинского. – Одесса, 2009.

Диссертационное исследование посвящено социально-философскому осмыслению виртуализации в религиозной жизни современной Украины в условиях становления информационного общества. Стремительное протекание глобализационных процессов в современном мире усиливает значимость инфокоммуникационных технологий, которые позволяют максимально активизировать информационный обмен. Доступность компьютерных технологий дает возможность отдельному индивиду, социальной группе и обществу в целом стать участником глобального информационного пространства. Внедрение информационных технологий приводит к информатизации общества, которая, в свою очередь, служит причиной перехода мирового сообщества к качественно новой стадии общественного развития, т.е. - информационному обществу.

Среди новых информационных технологий повышенное внимание уделяется Интернету, который активно развивается в последнее время. Массовое использование интернет-ресурсов вызвало формирование виртуального информационного пространства, которое имеет свои правила функционирования, нормы, которые регламентируют его деятельность, систему ценностей и др., что влечет виртуализацию практически всех сфер жизнедеятельности социума, в частности, и религиозной жизни современной Украины.

Виртуализация в религиозной жизни современного украинского общества рассматривается также через призму концепции конвергентных процессов, которая анализирует явления, характерные для религий современности. Как конвергентный процесс виртуализация характеризуется увеличением роли компьютерных технологий в различных сферах религиозной жизни, что характерно и для современной Украины. В виртуальном пространстве находят свое отражение все современные процессы, которые происходят в религиозной

жизни, кроме того, оно дает возможность к возникновению новых явлений и тенденций практически во всех сферах проявления религии.

При рассмотрении в целом религиозного сегмента украинского Интернета, можно констатировать стремительную динамику его развития. В некоторых направлениях своей работы представители религиозных организаций отдают предпочтение, прежде всего, Интернету, поскольку он имеет свою специфику как средство распространения религиозной информации, а именно: в интернет-пространстве все религиозные вероучения, вне зависимости от статуса и численности получают равные информационные возможности для своей работы; могут оперативно осветить события религиозной жизни; Интернет для представителей религиозных организаций представляет собой наиболее доступное в техническом и материальном аспектах средство массовой информации и т.д. Также реакцией на проблемы, которые связаны с религией и вызывают отклик как светской, так и религиозно настроенной общественности, стало появление специализированного раздела религиозного Интернета, главной целью которого является мониторинг религиозных событий, которые приобретают социальный резонанс. Можно прогнозировать дальнейший рост этого сегмента Интернета, которое будет происходить пропорционально увеличению применения религиозными течениями интернет-ресурсов.

Компьютерная революция увеличивает выбор религиозной информации, способы удовлетворения духовных потребностей, однако пока не заменяет традиционные формы культовой практики целиком. Особый интерес вызывает религия в Сети как средство духовного общения, и в связи уместно поставить вопросы о границах допустимого применения технологических инноваций в сфере религии, так как она в виртуальной среде не обладает всей совокупностью характеристик, присущих ей в реальном социуме. Степень виртуализации религии зависит, на наш взгляд, преимущественно от дальнейшего развития технологического прогресса, уровня информатизации общества и ряда других факторов.

В диссертации анализируются религиозные вероучения, деятельность которых ограничена лишь виртуальным пространством и не имеет аналогов вне Сети. К ним относятся виртуальные религии, характерными особенностями которых являются, прежде всего, ориентация на целевую аудиторию - пользователей Всемирной Паутины, синкретизм вероучения и ряд других черт, вследствие чего происходит определенное видоизменение традиционного понимания как социокультурного, так и сакрального концепта религии.

Особенностью виртуальных религий является то, что: во-первых, они, в большинстве случаев, являются упрощенным вариантом существующих религиозных практик; во-вторых, основатели сайта стремятся максимально использовать интерактивные ресурсы Интернета и с помощью его коммуникационных возможностей привлечь к кругу межличностного общения потенциальных последователей. Появление виртуальных религий формирует новую группу людей – «киберверующих», для которых характерно удовлетворение своих духовных потребностей исключительно с помощью киберпространства. При более глубоком изучении этого феномена возможно выявление динамики этой группы, а также раскрытие содержания такого понятия, как «киберрелигиозность», которое возникает вследствие оформления виртуального религиозного самосознания.

Ключевые слова: информационное общество, виртуализация, средства массовой информации, религиозные организации, виртуальные религии.

Palchinskaya M.V. Virtualization in religious life of modern Ukraine (social - philosophic aspect). – Manuscript.

Thesis for a candidate's degree in philosophical science, specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – The South Ukrainian State K.D. Ushinsky Pedagogical University. – Odessa, 2009.

Dissertation research is devoted to the complex analysis of virtualization in religious life of modern Ukraine, which allowed to separate the main tendencies of religious life, which are formed under the act of virtualization.

Under analysis of religious subject it is discovered in the system of the Ukrainian mass-media, that as a result of some problem aspects of co-operation of religious communities with the existent system of mass-media the most priority mean of religious information distribution for them becomes by the Internet.

It is marked the specific of the Internet as the way of religious information distribution which consists, foremost, in concession of equal informative rights, good accessibility in financial and technical aspects and so on for all religious directions.

Some cult actions in the Internet network, which carried out by certain religious directions and which can be somewhat modified in comparison with traditional cult practice, are selected;

The religious communities, the prominent line of which is an orientation on internet users, are marked by the author as „virtual religions”. They were given a characteristic and were offered the classification.

The transformations allow to state that global virtual space forming determines the new place of religion in the informative world, above all things – religion becomes one of the informative society resources.

Key words: informative society, virtualization, mass-media, religious organizations, virtual religions.